

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА – БЕОГРАД

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовео Комисију:

Комисију је именовало Наставно-научно веће Филолошког факултета на седници од 27. априла 2016. године.

2. Састав Комисије:

Ментор: др Мило Ломпар, редовни професор, Филолошки факултет – Београд
Ужа научна област: Српска књижевност
Датум избора у звање: 22. 12. 2010. године

др Миливој Ненин, редовни професор, Филозофски факултет – Нови Сад
Ужа научна област: Српска књижевност
Датум избора: 17. 03. 2005. године

др Јован Попов, редовни професор, Филолошки факултет – Београд
Ужа научна област: Наука о књижевности
Датум избора у звање: 15. 05. 2013 године

др Ненад Николић, ванредни професор, Филолошки факултет – Београд
Ужа научна област: Српска књижевност
Датум избора у звање: 13. 10. 2015. године

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име, име једног родитеља, презиме	Јовица, Благоје, Станковић
Датум и место рођења	6. 02. 1962. године Свођ (Власотинце)
Наслов магистарске тезе	Хришћанска вера у делу Жерара де Нервала
Датум и место одбране маг. тезе	2. 02. 2001. Филолошки факултет, Београд
Научна област из које је стечено академско звање магистра наука	Француска књижевност

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Метафизички смисао светлости у уметничкој прози Николе Милошевића

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ и VII ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Докторска дисертација мр Јовице Станковића обухвата 295 компјутерски штампаних страница. Подељена је на следећа поглавља: 1. Увод (1–22); 2. Рани есеј Николе Милошевића (23–45); 3. Феномен светлости у *тетралогји* Николе Милошевића (46–279); 4. Закључак (280–284); 5. Библиографија (285–294).

У првом поглављу ове докторске дисертације, које носи наслов **Увод**, докторанд настоји да издвоји, опише и објасни оне моменте који конституишу његову тему. Он полази од стања савремене критичке свести о Николи Милошевићу, које описује у потпоглављу „литература о Николи Милошевићу“, издвојивши најзначајније радове, да би у потпоглављу „кратак преглед историје проблема светлости“ – ослоњен на ставове Ханса Блуменберга, Розарија Асунта и Жоржа Дибија – нагласио како се појам светлости налази у важним везама са дуалистичким схватањем света, са схватањем о извору лепоте и са схватањем да је Бог – светлост. Сви ови momenti – који подразумевају везу између метафоре и метафизике светлости – појављују се и у уметничкој прози Николе Милошевића, али се „специфичност те прозе огледа... у томе што је светлост нераскидиво повезана са мистеријом меланхолије“.

У анализи књижевнокритичких осврта на проблем меланхолије, у потпоглављу „књижевни критичари о меланхолији у уметничкој прози Николе Милошевића“, докторанд издваја одредницу о *метафизичким романима*, о *генези* уметничког доживљаја која се налази у есејистичком и аналитичком дискурсу, о статусу *недовршеног рукописа* који је додељен тексту *Deus absconditus*. Све те моменте назначује као предмет могуће расправе и преиначења у овој докторској дисертацији. У прецизнијем одређењу теме, у потпоглављима „образложење теме“ и „методолошки приступ“, у којима су окупљени у жижу различити аспекти претходних потпоглавља, докторанд наглашава да је „феномен светлости, материјалне а затим и духовне, неразлучиво повезан са проблемом смисла и са постојањем духовног света“. То је важно за ову докторску дисертацију, јер она „има за циљ да одреди на који начин је спектар светлости уграђен у књижевност, филозофију и религију – три кључне научне области којима се Никола Милошевић до смрти бавио“.

Да би постигао свој циљ, докторанд се определио за *подробно читање* романа Николе Милошевића, што у методолошком смислу значи да се определио за онај начин читања који Жан Русе одређује као кадар да у делу запази истоветне елементе и елементе који једни другима одговарају, сличности и опозиције, поновна јављања и варијације тема, као и она чворишта и раскршћа на којима се текстуалност згушњава или развија.

У поглављу **Рани есеј Николе Милошевића**, које се састоји од низа потпоглавља, докторанд анализира есеј *Оглед из антропологије* као кључни текст за разумевање уметничке прозе Николе Милошевића. Он сматра да сам есеј има *генетичку вредност*, јер показује спајање ауторовог непосредног животног искуства и његовог есејистичког представљања ствари. То је карактеристична црта свих романа Николе Милошевића. Докторанд, штавише, тврди како се у самом есеју могу „открити психолошке црте Николе Милошевића које ће га, по принципу индивидуалне, то јест појединачне нужности о којој говори у роману *Сенке минулих љубави*, пратити до краја његовог живота“. У том есеју докторанд препознаје карактеристичне просторне и временске топове позних романа (парк или три временска момента: лето, сам крај лета и јесен, што је тријада од које неће одступити ни у једном од својих романа), као и наглашени положај ауторског или приповедног *ја*. Посебно место у есеју заузима и мотив самоанализе, чије рефлексе доноси и потоња уметничка проза.

Сви ови моменти служе докторанду да изнесе своју основну тезу о томе како у духу Николе Милошевића – и у његовим есејима и, нарочито, у његовом уметничком приповедању – постоје две врсте *наговештаја*: меланхолични, који је наглашен и приказан, јер „Никола Милошевић све време остаје у сфери тумачења тог првог наговештаја“, и метафизички „у чију природу Никола Милошевић није ни тада ни знатно касније могао да продре“. Значење метафизичког наговештаја било је повезано „са ванпросторном и ванвременском природом светлости“. Однос између ових наговештаја је – како тврди докторанд – динамички: и сагласан, и напоредан, и противречан.

Меланхолични наговештај – који се приповедно и есејистички конкретизује у својствима преосетљивости, противречности у себи самом, сујети, сексуалном нагону, неурози – представља „наговештај од овога света“, док је метафизички наговештај – конкретизован употребом глагола *осветлити* и душевним својством *смрења* – наговештај нечега *оносветског*. „Од свести о томе који од та два наговештаја односи превагу, зависи и духовна оријентација Николе Милошевића према стварима од овога света, тј. према оностраном – вечности.“ Занимљиво је да у успостављању овакве тезе, докторанд није био онемогућен сопственим сазнањем о томе да се кључни хришћански термини *душа*, *грех*, *васкрсење* појављују ретко у експлицитним исказима уметничке прозе, можда и због ауторове „несигурности и сумњи у сопствену моћ вере“, већ је настојао да препозна њихово имплицитно присуство.

У поглављу **Феномен светлости у тетралогiji Николе Милошевића**, које је и најдуже и најважније поглавље ове докторске дисертације, јер доноси детаљну анализу четири романа Николе Милошевића, основна истраживачка и интерпретативна пажња усмерена је ка текстуалним препознавањима *меланхоличног* и *метафизичког наговештаја*: са подробним увидима у различитост и варијантност значењских својстава које омогућава њихово појављивање у уметничком приповедању. Но, да би допро до значењског потенцијала ових приповедних својстава, докторанд је – у својим анализама – морао да осветли читав низ *претходних питања*: биографски статус појединих романа, њихове међусобне мотивске и тематске везе, интертекстуалну кореспонденцију коју они остварују у односу на есејистичке и филозофске текстове Николе Милошевића, као и у односу на општу алузивну палету његовог приповедања, попут веза са библијском тематиком и метафориком, као и низом ставова из различитих филозофских дела.

Отуд је у анализи романа *Deus absconditus* докторанд настојао да исправи два погрешна критичка става: он тачно датира време у којем се текст романа појављује и изричито инсистира на оцени да је роман потпуно довршен. Док је за прво тврђење сасвим довољна прецизна евиденција коју је докторанд подастро, друго тврђење он настоји да утврди на основу књижевних својстава: лајтмотивског појављивања пријатеља главног јунака у последњој секвенци приповедања, паралелизма меланхоличног наговештавања на почетку и на крају приповедања, одсуства било каквих могућих назнака о продужетку приповедања, као и на основу нумеричке симетрије поглавља у тексту. Ово комбиновање различитих аргумената показује да докторанд настоји да се креће у различитим истраживачким правцима у анализи романа чији значај „не огледа се толико у уметничким квалитетима колико у чињеници да најављује следећа три романа, и у формалном и у духовном смислу“.

У анализи књижевних својстава романа *Deus absconditus*, докторанд издваја карактеристичне приповедачке топове (парк, воз, гробље), мотиве (дафинин цвет, сутон), лајтмотиве (девојчица у песку крај мора), да би посебну пажњу посветио статусу који у приповедању добијају неке од тема о којима је Никола Милошевић расправљао у својим теоријским и филозофским радовима: скривени Бог, смисао историје (Данилевски), иманентна трансценденција (Јасперс). У анализи ових интертекстуалних кореспонденција препознаје се највећа вредност докторандових увида. Но, они му служе да би интерпретативно утврдио своју тезу о траговима метафизичког – као религијског и хришћанског – наговештавања у овом роману.

За ту врсту анализе докторанду је било неопходно да издвоји и објасни присуство свих текстуалних назнака о присуству светлости: светлост уличних сијалица, перфекат глагола *згаснути* и синтагма *последњи одблесак*, израз *просијава*, синтагма *жижак кандила*. Отуд их је он пажљиво међусобно разликовао и тумачио како у непосредном уметничком контексту њиховог појављивања тако и у односу на општи тон њиховог смисла у укупном делу Николе Милошевића. Његов општи закључак о сложеној међузависности овосветских и оносветских диспозиција светлости у приповедању, која подразумева однос између чулне и натчулне светлости, оставља простор за појављивање могућих недоумица.

Указавши да су значењски корелати *меланхоличног наговештаја* – попут песимизма и скептицизма – веома чести и снажни у прози Николе Милошевића, докторанд доводи у сумњу њихово обесмишљавање егзистенције присуством *метафизичког наговештаја*, који обезбеђује да у овосветско искуство допре „нестварна светлост која је у хришћанској вери, само по себи, смисао“. Тако он питање о смислу сужава на појаву нестварне светлости, премда она може водити и у другим правцима размишљања: како се догађало у делу Николе Милошевића. Није најпрецизније ни поистовећивање ове светлости са појмом трансценденције у часу када се оно контекстуализује у вези са појмом Бога. Јер, трансценденција није нужно истоветна са Богом. Ове вишесмерности, омогућене уметничким текстом романа, не оповргавају основни докторандов закључак: „След приповедачевих размишљања открива његову религијску позицију која се заснива на суштинској колебљивости између вере и сумње.“ Том својству докторанд даје име *религијске неопредељености*, додавши да она не значи религијску равнодушност.

У веома опсежној расправи о роману *Нит михољског лета*, која је и најобимнија анализа у докторској дисертацији, докторанд прати различите видове текстуалне

евиденције о меланхоличном и метафизичком наговештају. Он их анализира у односу на приповедну семантику појединих речи, попут речи *варка, ветар, сан, дим, одсев, душа*, у односу на приповедне евокације слика Ђорђа де Кирика, у односу на Платинове и Шестовљеве ставове, али и у односу на различите судбине јунака овог романа. Типови односа који се образују у овом приповедању одговарају основној докторандовој тези о динамичном и напетом односу између ова два наговештаја у духу Николе Милошевића: „Недовољна увереност у загробни живот душе... упућује на борбу између вере и сумње која се, каткад скривено, каткад отворено, води у њему самом.“ У средишту докторандових анализа налази се положај светлости у приповедању, јер – вели он – без анализе феномена светлости, било као именованих било као подразумеваних садржаја приповедања, није могуће протумачити динамичан однос два основна наговештаја, као и романескну путању на којој се одвија унутрашња еволуција самог односа. У исто време, докторанд наглашава и настоји да аналитички разликује оне исказе у којима се феномен светлости именује у конвенционалном смислу од оних исказа у којима он има привилеговани приповедни смисао, јер представља трансцендентни траг унутар постојања.

У препознавању жанровских поступака који обликују *Нит михољског лета*, докторанд наглашава да иако „у уметничкој прози Николе Милошевића нигде није употребљена реч *исповест*“, његово приповедање доноси странице које „представљају праве исповести јер оличавају најличније ствари из унутрашњег, дубоко скривеног живота приповедача“. У оцртавању фабулативне линије романа, докторанд устврђује да како се радња романа развија, тако главни јунак све више тежи трансцендентном и натчулном свету. Отуд *лице бесконачности*, чије трагове је приповедач препознавао на слици Ђорђа де Кирика, па потом у Платоновим и Платиновим ставовима, представља – по мишљењу докторанда – метафору „за лице Божије које непрестано просијава из оне друге, оностране стварности“, па је метафизички наговештај основни носилац приповедачеве вере у Бога, као што је и приповедачева носталгија за бесконачним „манифестација вере која се све време бори са... сумњом“. У складу са оваквим разумевањем приповедања, наслов *Нит михољског лета* има наглашено метафизички смисао управо због преваге трансцендентног наговештаја у приповедању над меланхоличним наговештајем. Тако долази до разгрананавања приповедне оптике у делима Николе Милошевића: док је у роману *Deus absconditus* приповедни нагласак био на питању смисла, дотле је у *Нити михољског лета* он не само на питању смисла него и на питању судбине.

Сви ови моменти обликују особену унутрашњу еволуцију духа Николе Милошевића: и могуће им је пронаћи корелате у његовим теоријским и филозофским расправама. Тако докторанд успоставља паралеле између текстова „Скица за мој поглед на свет“ и „Истина и илузија“ са значењима романа *Кутија од ораховог дрвета*. У анализи овог романа, докторанд посебну пажњу посвећује еволуцији у приповедању. Отуд сазнање о „слабљењу меланхоличног изазова“ у *Кутији од ораховог дрвета* служи као подлога за закључак да – кроз „префињену игру двају наговештаја“ – завршетак романа доноси „превагу метафизичког над овоземаљским... наговештајем“, јер „из сваке реченице избија чврста вера у библијског Бога“: „кад приповедач помиње реч *спас*, он у ствари мисли на *спасење* у хришћанском смилу те речи“. Ова промена приповедне и сазнајне перспективе у уметничком приповедању Николе Милошевића омогућава докторанду да објасни промену у алузивном спектру *Кутије од ораховог дрвета*, у којој „превагу не односе Јасперсови списи, као у романима роману *Deus absconditus* и *Нит михољског лета*“ него

„списи Лава Шестова“. У складу са оваквим приповедним кретањем, приповедачеви искази имају – по мишљењу докторанда – „несумњиво катарзично, то јест очишћујуће дејство“, испуњени су „изворним тоном покајања“, па се појављују „у смислу самоспознаје“, што чини да „крајња сврха“ приповедања буде „пре свега терапеутска“.

Овакав садржај чини да „у духовном смислу *Кутија од ораховог дрвета*“ представља најуспелији и најзначајнији роман Николе Милошевића, јер је у њему на смирен начин разрешен дуготрајан конфликт између првог и другог наговештаја“. У складу са овим дефинитивним погледом на духовну еволуцију Николе Милошевића, докторанд анализира и последњи роман *Сенке минулих љубави*: кроз истраживачко кривудање унутар различитих приповедних деоница, уочивши особен положај композиције и јунака у односу на претходне романи, издвојивши поклапања између различитих момената првих уметничких текстова, попут „Огледа из антропологије“, и потоњег романа, нагласивши развијеније присуство хумора у односу на претходна дела, као и аутоиронични однос јунака према себи, докторанд осветљава статус Сартрове филозофије у размишљањима приповедача, да би своја истраживања завршио закључком о превази метафизичког наговештаја у уметничкој прози Николе Милошевића,

У **Закључку**, докторанд – на основу разматрања различитих резултата својих истраживања у односу на критичке судове о уметничкој прози Николе Милошевића – своди резултате својих анализа. Он издваја неколико закључака: (1) светлост има у овој прози несумњиво позитивно значење, јер поседује духовну димензију; (2) структура ове светлости, и начин њеног присуства у приповедању, показују је као нешто што надилази раван именованије; (3) постоји *генетичка* претпоставка о развијању приповедних творевина Николе Милошевића из његовог „Огледа из антропологије“; (4) његов први приповедни текст *Deus absconditus* није незавршена него прецизно обликована и завршена романескна творевина; (5) тематско-мотивске промене и варијације у структури ове прозе обликују је у интертекстуалним кореспонденцијама између свих романа. Сви ови моменти бивају процењени у односу на феномен светлости која – што је основни став ове докторске дисертације – „у уметничкој прози Николе Милошевића има функцију скривене силе – извесне противтеже, и то је управо оно чега ни сам аутор није био у довољној мери свестан“.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

(1) Основно настојање у овој докторској дисертацији има дескриптиван, аналитички и вредносни вид. У опширним анализама појединачних текстова Николе Милошевића, докторанд настоји да опише – од најминималнијих језичких јединица преко издвајања мотива и тема до најобухватнијих интертекстуалних кореспонденција са филозофским и религијским залеђем – особине уметничког приповедања Николе Милошевића. Он успоставља тезу да динамички однос између меланхоличног и метафизичког наговештаја структурира не само уметничку прозу него и укупну духовну физиономију писца *Антрополошких есеја*. Тај однос, који има синусоидни облик, исказује и еволутивне процесе који прате разгрананавање сложених форми духовног искуства које дочарава уметничка проза Николе Милошевића. Тако је анализа овог односа не само основни аналитички инструмент него и кључни путоказ ка најсложенијим питањима

духовне еволуције и типовима искуства у делима нашег истакнутог филозофа и књижевног херменеутичара.

(2) Као посебно својство ове докторске дисертације појављује се њена *вредносна усмереност*. У изведеним анализама увек је, наиме, смисаони нагласак постављен на *вредносне моменте* који се очитују у приповедној конфигурацији. Тако докторанд оспорава устаљену критичку представу о доминацији меланхолије у анализираним романима. Он и саме романе вредносно различито одређује: *Deus absconditus* је завршено дело, *Нит михољског лета* представља уметнички најуспешније дело, *Кумија од ораховог дрвета* допире до најсложенијег духовног искуства. У хоризонту вредности, докторанд оспорава и ауторове ставове у вези са његовим романима.

(3) Строго *књижевни момент* анализа уметничких дела стављени су у различите типове односа са *подлогом* на којој настаје сам уметнички текст. Циљеви ове докторске дисертације превасходно су везани за типове духовних искустава – и то више на симболички него на историјски начин – док су добијени резултати *књижевно* значајни у последичним слојевима анализа.

(4) Такав статус има и одабир репрезентативних дела филозофске и религијске традиције. Но, докторанд је приказао – и то спада у важне странице његових истраживања – интертекстуалне везе уметничке прозе Николе Милошевића са бројним филозофским ауторима: Јасперсом, Плотином, Шестовом, Јонасом, Сартром. У тим истраживањима, он је био превасходно упућен на проблемски статус светлости у уметничким структурама, као и на доминантна питања о смислу живота и човековој судбини. Управо су ова питања била централна и за теоријске и есејистичке радове Николе Милошевића, па докторандови увиди могу бити од значаја за самеравање одговора које је Никола Милошевић давао у различитим артикулацијама свог искуства.

Докторска дисертација мр Јовице Станковића је рад који почива на настојању да се осветли једна значајна интелектуална и духовна фигура каква је Никола Милошевић: у оним видовима њеног испољавања који су била стављена у истраживачку сенку. Комбиновањем различитих методолошких поступака, од биографских преко књижевноисторијских до културнополитичких и интеркултуралних, докторанд је у одабраним уметничким делима Николе Милошевића издвојио конститутивна својства и типове духовног искуства модерног времена. Премда је избор одабраних дела могао бити и шири, јер је могао укључити и есејистичке и теоријске радове, он остаје довољно репрезентативан за добијене закључке. У њима се очитује докторандова оспособљеност за процену разуђеног регистра различитих сазнања, којима се приступа с пажњом и истраживачком вокацијом. Отуд овај рад представља допринос књижевним студијама у нас.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. „Жерар де Нервал sub specie aeternitatis“, *Градина*, Ниш, 7071/2016, 338–346.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Приказавши приповедна дела Николе Милошевића, у дугом раздобљу од педесет година, као дела чија језичка, књижевноисторијска, културолошка, поетичка разноврсност бива постављена у обавезујући однос са задатом представом о религијским и филозофским традицијама, истовремено их откривши у њиховој вишеструкој повезаности, поткрепивши своје анализе документарним материјалом, мр Јовица Станковић је резултате свог истраживања протумачио на релевантан начин.

IX ПРЕДЛОГ

С обзиром на то да је у питању прегледно истраживање чији су резултати од значаја за књижевне студије о српској књижевности, препоручујемо Већу да овај рад прихвати као докторску дисертацију и мр Јовицу Станковића упути на усмену одбрану.

Београд, 25. мај 2016. године

Комисија:

проф. др Миливој Ненин

проф. др Јован Попов

проф. др Ненад Николић

проф. др Мило Ломпар